

Доим дуо-у ҳайрат даркор Андижона,
Сан айлама маломат зинҳор Андижона...

Зиёвуддинхон Ҳазинийнинг шу туркумдаги “Этма” радифли мусаддасида эса буткул бошқа кайфиятни кўрамиз. Шоир руҳиятига хос мискинлик ва хоксорлик ила Яратгандан бандаларнинг гуноҳини тилаш шеър моҳиятини ташкил этган. Туркумга оид яна шундай мусаддасни Ҳамза Ҳакимзода Ниёзийнинг (1889–1829) “Ниҳоний” тахаллуси билан, 1906–1914 йиллар давомида ёзиб борган, мумтоз жанрдаги шеърларидан иборат девонида ҳам кўриш мумкин. Фикримизча, янгиликка интилувчан ёш Ҳамза Ҳазиний шеърларидан ўрганган ва унга маълум қадар тақлид ҳам қилган. Буни эса, шаклланаётган ижодкор учун, табиий ҳол дея қабул қилиш керак.

Адабий манбалар, хусусан, лирик асарларда, тарихий ҳодисаларнинг тасвирланиши ҳақида яна кўплаб бошқа ижод намуналари мисолида ва яна ўзга бир тур нуктаи назар билан ҳам талқин қилиш мумкин. Аммо, юқорида таъкидланганлардан хулоса қилиб айта оламизки, Қўқон адабий муҳити доирасида яратилган айрим бадиият намуналари, жумладан, баъзи лирик жанрлардаги асарлар, хонлик ва кейинги мустамлака даври тарихи билан боғлиқ бир неча фактларни беради ёки бирор реал воқеага аниқ муносабатни акс эттиради. Уларни атрофлича ўрганиш ва таҳлил этиш эса тарихни тўлақонли акс эттиришда ёрдамчи манбалардан бири бўлиб қолиши шубҳасиздир.

КОРЕЙС КЛАССИК ҚИССАЛАРИДА ЯХШИЛИК ВА ЁМОНЛИК КОНЦЕПТИНИНГ ИФОДАЛАНИШИ

САЙДАЗИМОВА УМИДА

Филология фанлари номзоди, доцент, ТошДШИ

СУВОНОВА УМИДА

Магистрант, ТошДШИ

Аннотация. Мазкур мақолада корейс классик қиссаларининг матнларида когнитив лингвистика атамаларидаги “яхшилик” ва “ёмонлик” концепти инсон тафаккурининг универсал тушунчаси сифатида кўриб чиқилади, унинг мазмуни ва моҳияти корейс қиссалари материали асосида очиб берилади.

Таянч сўз ва иборалар: яхшилик ва эзгулик, корейс тилидаги матн, наср, концепт, когнитив лингвистика, халқ.

Аннотация. В данной статье в текстах корейских классических повестей, рассматривается концепт «добро» и «зло» как универсалия человеческого мышления в терминах когнитивной лингвистики, раскрывается его содержательная характеристика на основе материала корейских повестей.

Опорные слова и выражения: добро и зло, текст на корейском языке, проза, концепт, когнитивная лингвистика, народ.

Abstract. In this article concepts of “good” and “bad” have been observed as the universal idea of humans mind in terms of Cognitive Linguistics in the texts of Korean classical stories, its characteristic plots have been described on the basic materials of Korean poets.

Keywords and expressions: good, bad, texts in Korean language, prose, concept, cognitive linguistics, people.

Турмуш тарзининг ўзига хослиги жамиятнинг маънавий кадриятларини, шунингдек, маънавий қарашларини ҳам шакллантиради.

Е. Ф. Косиченко¹ кўрсатиб ўтганидек, ах-

¹ Косиченко Е.Ф. Концепты добро и зло на материале сказок // Вестник МГЛУ, № 557, 2009.

лоқ соҳаси хулқ-атвор нормаларининг хусусияти билангина чекланмайди ва фақат муайян халқ менталитетидаги фарқларни ўрганиш билан боғлиқ бўлиши мумкин эмас. Менталитет – бу бир лингвомаданий жамият вакиллари дунёга ва ўз-ўзига бўлган муносабатидир. Шу нуқтаи назардан олиб қараганда, *яхшилик* ва *ёмонлик* концептлари муҳим роль ўйнайди. Изоҳли луғатга кўра, *яхшилик* – ихтиёрий равишда бирор кишининг манфаатини кўзлаб иш тутиш, бирор манфаат етказиш; меҳрибонлик; хайрли иш, эзгулик; *ёмонлик* – ёмон, салбий хислатларга эга бўлишлик; ёмон, ярамас ишлар қилиш; қабиҳлик, ёвузлик¹.

Одамларнинг яхшилик ва ёмонлик ҳақидаги тасаввурлари, улар қайси маданиятга мансублигидан қатъи назар, муайян қадриятларни ўз ичига олган умумий заминга эга. Айнан шу қадриятлар хулқ-атвор маънавий-ахлоқий меъёрлари шаклланишига туртки берадиган асосий омиллар ҳисобланади. *Яхшилик* ва *ёмонлик* концептлари дўстлик, хиёнат, садоқат, саховат, очкўзлик, эзгулик, қабоҳат, некбинлик, ёлғон сингари концептларни бирлаштиради. Идрок этиш тарзидаги фарқларнинг барчаси халқнинг яшаш шароитига қараб ўзгариши мумкин.

Яхшилик ва *ёмонлик*ни тушунишда инсон энг аввало ўзининг шахсий тасаввурлари ва манфаатларидан келиб чиқади, аммо мазкур икки тушунча ҳақида умумэътироф этилган, стереотип тасаввур ҳам мавжуд бўлиб, унга кўра яхшилик – бу маъқуллашга лойиқ хулқ-атвор, ёмонлик эса – қораланиши лозим бўлган хатти-ҳаракатлардир. Ягар яхшилик ва ёмонлик концептларидан фақат миллий-маданий унсурларни ажратиб олсак, жамиятдаги ҳаётда қабул қилинган алоҳида қоидаларни оламиз. Бу ҳолда кўриб чиқиладиган концептлар мазкур лингвомаданий жамиятда нима тўғри-ю, нима нотўғри эканлиги ҳақидаги тасаввурларга қадар тораяди. Масалан, корейслар ишни тушлик устида муҳокама қилишга мойил, аммо бу япон халқи учун мақбул эмас. Танишиш Ғарбда бир-бирининг кўлини сиқиш орқали ифодаланади, аммо бу корейс халқи учун мақбул

эмас. Шунингдек, Ғарбда одамлар бир-бирининг исмини айтиб чақиради, корейс жамиятида бундай одат мавжуд эмас.

Кенг маънода инсоннинг яхшилик ва ёмонлик ҳақидаги тасаввурлари бир халқ доирасидан четга чиқади ва универсал хусусият касб этади.

Яхшилик ва ёмонлик ҳақида ҳам миллий омиллар билан белгиланган, ҳам универсал тасаввурларни тадқиқ этиш учун айниқса диққатга сазовор материал бўлиб корейс классик қиссалари – 흥부전 “Хинбу ҳақида қисса”, 춘향전 “Чхунхян ҳақида қисса”, 홍길동 “Хон Кил Дон ҳақида қисса” хизмат қилади². Бошқа бадиий асарлар билан бир қаторда, корейс классик қиссаси, Ю. Н. Караулов фикрига кўра, прецедент феноменларнинг турли хили, хусусан, прецедент матнлардир³.

Инсон ҳаётда ўзи дуч келадиган нарсалар ва ходисаларнинг барчасини шахсан яхши ва ёмон, чиройли ва хунук, ғамгин ва кулгили нарсалар ва ходисалар сифатида идрок этади. Бинобарин, мазкур тасаввурлар унинг дунёни англаб етишига ўз таъсирини кўрсатади. *Яхшилик* тушунчаси субъектив даражада муайян инсон учун *яхши* тушунчасининг ўриндоши сифатида намоён бўлади ва субъектнинг шахсий тажрибасининг, унинг мақсади, майли ва эҳтиёжларидан келиб чиқади.

Бир томондан, инсон ўз муносабатлари тизимини яратишда ўз шахсий тажрибаси билан кифояланмайди, у бадиий адабиётдан бошқа одамларнинг қараши ва тасаввурларини ҳам ўзлаштиради. Бунинг сабаби шундаки, биринчидан, корейс классик қиссаларининг матнлари инсонга борлиқнинг муҳим саволларига жавоблар беради, нима яхши ва тўғри-ю, нима ёмон ва нотўғри эканлиги ҳақидаги муаммоларнинг аниқ ечимларини таклиф қилади; иккинчидан, корейс классик қиссаларининг матнлари ўз тилининг соддалиги билан ажралиб туради ва буларнинг барчаси жамият аъзоларининг онига етиб боришини осонлаштиради. Корейс

¹ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. – Т., 2011.

² 한국대표 고전 소설. – 서울: 지경사, 2005.

³ Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М., 2002. – С. 216.

классик қиссаларининг яна бир муҳим жихати шундаки, улар мифологик табиатга эга. Миф маънавий принциплари ҳаётга татбиқ этади ва инсонга йўл кўрсатадиган амалий қоидаларни ўз ичига олади¹. Мифлар жамият ҳаётининг турли соҳаларига кириб боради, шу жумладан, қиссалар сингари прецедент матнлар учун асос бўлади. Масалан, 심청전 “Сим Чхон ҳақида қисса”²да сюжет бир кўр ва қашшоқ одамнинг қизи отасини тузатишни ваъда қилган буддавийлар ибодатхонасининг ноибига ҳақ тўлаш учун ўзини хитой савдогарларига сотишга қарор қилгани ҳақидаги мифга асосланади. “Тустовуқ ҳақида қисса”³ – бу яшил тоғларда яшайдиган эркин кушлар ҳақидаги афсона, аммо асар қаҳрамони – тустовуқ эркин куш бўлишни истагани учун ҳалок бўлади. 토끼전 “Куён ҳақида қисса”⁴да гап дунё ва инсоннинг ундаги ўрни ҳақидаги тасаввурларнинг икки ҳар хил тизими ҳақида боради. Улардан бирини тошбақа, иккинчисини эса – куён ифода этади.

Корейс классик қиссаларида ҳикоя қилиш услубини кузатиш мумкин, кўпинча корейс қиссаларида воқеа содир бўлаётган жой аниқ кўрсатилади: ‘옛날 충청도와 경상도, 전라 도가 만나는 어느 고을에 양반이 살고 있 어 다.’⁵ ‘Ё Чхунчхондода, ё Кёнсандода, ё Чолладода, бир қишлоқда зодагон одам яшаган экан...». ‘금강산 상상봉 아래 어느 마을에 도 학이 아주 뛰어난 박 처사라는 사람이 살고 있었다.’⁶ ‘Кимгансан тоғларида, Сангансонг яқинидаги бир қишлоқда бошқарувчи Пак яшаган экан». ‘전라도 남원에 월매라 하는 기생이 있었는데....’⁷ ‘Ўша замонда Намвон уездига, Чолла провинциясида қисэн Вольмэ... яшаган экан’.

Қиссаларнинг қаҳрамонлари “тўққиз юрт оша” сафарга чиқмайди, барча воқеалар чекланган маконда содир бўлади. Бу ҳолни давлатнинг географик хусусиятлари билан изоҳлаш мумкин.

Сюжет замирида бир-бирини қўллаб-қувватлашнинг муҳимлиги, меҳнат қилиш, меҳрибон, эътиборли ва ҳозиржавоб бўлиш зарурлиги, дангасалик, нодонлик, очкўзлик ҳеч қачон жазосиз қолмаслиги ҳақидаги қарашлар ётади. Айнан корейс классик қиссалари мазкур панд-насихатларни илгари суради.

Классик қиссаларда қаҳрамонларнинг вариатив қатори унча ранг-баранг эмас ва сюжетларнинг аксарияти камбағал, лекин олижаноб, ҳалол ва меҳнатсевар одамлар ҳақида ҳикоя қилади, уларнинг фазилатлари охиروқибат тақдирланади. Дунё ҳақидаги мазкур тасаввур – камбағаллик айб эмас, деган кенг тарқалган мифнинг амалдаги ифодаси. Бош қаҳрамонлар сифатида қуйидагилар амал қилади: ёвуз ўғай она, шўрлик ўғай қиз, ёмон ака ва яхши ука, канизакларнинг болалари – иккинчи нав одамлар, камбағал деҳқон, камбағал қиз, камбағал бева, тошбақа, куён ва бошқалар.

Корейс классик қиссаларининг ўзига хос жихатларига қарамай, уларда нодонлик ва очкўзлик қаттиқ қораланадиган нуқсонлар сифатида тавсифланган. Яна шуни қайд этиб ўтиш муҳимки, уларда бир-бирини қўллаб-қувватлаш ва бир-бирига ёрдам бериш зарурлиги ҳақидаги ғоя кўп такрорланади. Масалан, 흥부전 “Хинбу ҳақида қисса”да: «...제비는 흥부네 집에서 구렁이를 만났던 일이며 흥부가 부러진 다리를 고쳐 준 일들을 자세히 말했다. “내가 박씨를 하나를 줄테니..... 흥부에게 은혜를 갚도록 한다”.... 뚜껑을 열자 쌀이 우르르 쏟아지고 다른 하나에는 돈이 가득 들어있었다»⁸.

“Қалдирғоч Хинбунинг уйида илон билан тўқнашув натижасида синган оёғини Хинбу қандай қилиб даволаганини батафсил сўзлаб берибди. “Мен Хинбунинг яхшилиги учун унга бир дона қовоқ уруғини бераман”. Бир қовоқни сўйган экан, унинг ичидан кўп миқдорда гуруч тўкилибди, иккинчи қовоқнинг ичи тўла пул бўлиб чиқибди”.

홍길동전 ‘Хон Кил Дон ҳақида қисса’да ҳам ёмонлик билан кураш сахналарига дуч келиш мумкин: “함경 감사가 욕심 지나쳐

¹ Почепцов Г.Г. Теория коммуникации. – М., 2001. – С. 108.

² 한국대표 고전 소설. - 서울: 지경사, 2005.

³ Ўша манба. – Б. 221.

⁴ Ўша манба. – Б. 169.

⁵ Ўша манба.

⁶ Ўша манба.

⁷ Ўша манба. – Б. 251.

⁸ 한국대표 고전 소설. - 서울: 지경사, 2005.

백성을 괴롭히고 착취하여 견디지 못할 지경이라 한다. 그러니 우리가 그놈을 혼내도록 하자...”¹ – “Очкўз вилоят тафтишчиси Хамгёнг халқни шу қадар қийнар ва унга жабр-зулм ўтказар эканки, охири одамларнинг сабр косаси тўлибди. Келинлар, бу ярамаснинг адабини бериб қўямиз...”.

“길동은 백성들의 피와 땀을 부자가 된 사람들의 재물을 빼앗아 가난하고 의지할 데 없는 사람들에게 모두 나누어 주었다”² – “Кил Дон халқ қони ва пешона тери ҳисобига бойлик орттирган одамларнинг мол-мулкни тортиб олиб, камбағалларга ва ожиз-нотавон одамларга бўлиб берибди”.

Шундай қилиб, корейс классик қиссаларининг қайд этиб ўтилган хусусиятларига кўра, айнан бир-бирига ёрдам бериш, кўп меҳнат қилиш, саховатли бўлиш ғоялари корейс маданияти дунёқараши замирида ётади ва корейс халқи менталитетининг негизини ташкил этади. Халқ ҳикматлари орасида яхшилик ҳамиша ёмонликни енғади ва адолат ҳамиша тантана қилади, деган ҳикмат муҳим бўлиб, одамларнинг воқеликка бўлган муносабатини намоён этади. Яхшиликнинг ёмонлик устидан ғалабаси ҳақидаги ғоя корейс классик қиссаларининг деярли барчасида акс эттирилган бўлиб, уларнинг бош аксиомаси ҳисобланади ва кўпинча бошқа ҳақиқатлар билан тўқнашади, бунда икки концепт – *яхшилик* ва *ёмонлик* ўзаро курашга киришади. Масалан, асар қаҳрамони – ноҳақликка қарши исён қилган, жамиятда адолатсизликка қарши уруш эълон қилган Хон Кил Дон³ қароқчига айланади, аммо у қароқчилик йўли билан шахсий бойлик орттиришга ҳаракат қилмайди. У камбағалларга, ожизу нотавонларга ёрдам беради, очкўз ва золим бойларни жазолайди.

Бундай сюжетлар мулоҳазакорлик ва эпичиллик йўли билан одамлар эътиборини қозониш мумкинлиги ҳақидаги мифни ярата-

ди. Бундай фазилатлар, бир томондан, кўпинча рағбатлантирилади, бошқа томондан эса, кўп меҳнат қилиш, ҳалол ва адолатли бўлиш зарурлиги ҳақидаги жамоатчилик фикри билан тўқнашади. Хўш, бу муаммо қандай ҳал этилади? Корейс классик қиссаларида асосий эътибор қаҳрамонларнинг рухий фазилатларига қаратилади: уларнинг соддадиллиги, меҳрибонлиги, очиқлиги, киришимлилиги, яъни қаҳрамонни ижобий томондан тавсифлайдиган барча фазилатлар мадҳ этилади. Қаҳрамоннинг фазилатларини янада кучайтириш учун унга ёвуз кучлар (очкўз ва золим бой, ғаразгўй, ҳасадгўй хотин ва б.) қарама-қарши қўйилади. Охир-оқибат айёрлик ва ёвузлик эмас, балки яхшилик ва эзгулик тақдирланади.

Шундай қилиб, корейс классик қиссалари кишилар ахлоқий меъёрларига мувофиқ қандай иш кўриши, бошқаларнинг қилмишларини қандай баҳолаши лозимлиги ҳақидаги қарашлари ва тасаввурларини шакллантиради. Бу меъёрлар кенг маънодаги яхшилик ва ёмонлик тушунчалари билан боғланади. В. С. Соловьев таъбири билан айтганда, “яхшилик шак-шубҳасиз меъёр бўлиб, унинг турлари сифатида саховат, бағрикенглик, сабр-тоқатлик, беғаразлик, ростгўйликни эътироф этиш мумкин”⁴.

Авлодлар асрлар оша тўплаган яхшилик ва ёмонлик ҳақидаги тасаввурлар яхшилик ғоясида ўзининг жамулжам ифодасини топади. Мазкур ғоя инсоннинг қилмишлари, хатти-ҳаракатларида тийиб турувчи омил бўлиб хизмат қилади, унга ижтимоий ҳаётга мослашиш имконини беради. Ижтимоий ахлоқ ҳам, хулқ-атвор ахлоқий меъёрлари ҳам энг аввало шу ғоя асосида шаклланади. Яхшиликнинг ёмонлик устидан тантанаси ҳақидаги миф турли маданиятлар ўртасида боғловчи бўғин ҳисобланади, у универсал хусусият касб этади. Корейс классик қиссаси бунинг ёрқин далилидир.

¹ 한국대표 고전 소설. - 서울: 지경사, 2005. - Б. 242.

² Ўша манба. - Б. 242.

³ Классик корейс насри антологияси. - Т., 2013.

⁴ Соловьев В.С. Соч.: в 2 т. - 2-е изд. - М., 1990. - С. 56.